

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫ КАЛАРЫТ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ПРЫКАЗКАХ І ПРЫМАЎКАХ

М.А.Садоўская (Магілёў, МДУ)

У артыкуле акрэсліваецца роля і спецыфіка прыказак і прымавак як малога фальклорнага жанру, як захавальнікаў і выразнікаў шматвяковага вопыту народа, нацыянальнай культуры Беларусі і нацыянальна-культурнага каларыту мовы.

Ключавыя словы: *прыказкі і прымаўкі, кароткія жанры вуснай народнай творчасці, нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы, нацыянальна-культурны каларыт мовы, трапны выраз, лаканічныя творы, іншасказанне, павучанне, устойлівыя выслоўі.*

THE NATIONAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE BELARUSIAN LANGUAGE IN PROVERBS AND SAYINGS

М.А.Sadovskaya (Mogilev, MSU)

The article outlines the role and specificity of proverbs and sayings as a small folklore genre, as keepers and exponents of the centuries-old experience of the people, the national culture of Belarus and the national cultural flavor of the language.

Key words: *proverbs and sayings, short genres of oral folk art, national and cultural semantics of the Belarusian language, national and cultural flavor of the language, apt expression, concise works, allegory, teaching, stable sayings.*

Кожная мова свету з'яўляецца ў першую чаргу захавальніцай вопыту чалавецтва. Важнае значэнне ў перадачы калектыўнай і індывідуальна-аўтарскай мудрасці з пакалення ў пакаленне маюць прыказкі і прымаўкі – агульнавядомыя ўстойлівыя вобразныя выразы, кароткія выслоўі. Выконваючы кумулятыўную функцыю, яны захоўваюць і перадаюць як пазамоўны калектыўны вопыт, так і адлюстроўваюць асаблівасці гісторыі, культуры, лад жыцця народа-носьбіта, асаблівасці прыроды і геаграфіі, эканомікі і палітыкі. Чым багацейшая гісторыя народа, тым ярчэйшымі і больш змястоўнымі з'яўляюцца і адзінкі мовы. Прыказкі і прымаўкі «з'яўляюцца “залацінкамі народнай мудрасці”, яны ўпрыгожваюць мову і перадаюцца з пакалення ў пакаленне як самая вялікая каштоўнасць» [1].

Мастацкае майстэрства народа, якое ляжыць у аснове беларускіх прыказак, арыгінальна даследуецца ў працах М.Федароўскага, Я. Чачота, П. Шпілеўскага, В. Дыбоўскага, Е. Раманава, П. Шэйна, Я. Ляцкага і інш. Дзякуючы распрацоўкам навукоўцаў даследаванні прыказак як моўных адзінак складаюць у сучасным славянскім мовазнаўстве асобны напрамак – парэміялогію.

«Здольнасць мовы беларускага народа называць як асобныя прадметы, з'явы, паняцці (аб'ектыўнай і суб'ектыўнай) рэчаіснасці, так і інфармаваць пра іх, апісваць свет, сусвет, паводзіны людзей, асобных індывідаў і шмат інш. паказвае на аналітызм мовы, на разнастайнасць выказванняў і тэкстаў (як індывідуальных, так і калектыўных). Наша мова – найлепшы захавальнік роднай матэрыяльнай і духоўнай (нематэрыяльнай) культуры (і народнасці, і нацыі). Старажытныя пісьмовыя тэксты зафіксавалі гісторыю беларускага народа і яго мовы, яго здабыткі ва ўсім культурным жыцці» [2, с.21].

Прыказкі і прымаўкі адлюстроўваюць нацыянальную культуру Беларусі найперш адзінкамі свайго лексіка-семантычнага і лексіка-граматычнага складу. «Нацыянальная адметнасць прыказак выяўляецца ў адлюстраванні, па-першае, спецыфікі беларускай мовы (нацыянальна-моўная своеасаблівасць), а па-другое, фактаў матэрыяльнай і духоўнай культуры, гісторыі, умоў жыцця і светапогляду беларускага народа (нацыянальнакультурная маркіраванасць)» [3, с.180].

Гэта перш за ўсё тычыцца назваў рэалій матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, жывёльнага і расліннага свету Беларусі, імёнаў людзей і геаграфічных назваў і г.д., што згадваюцца ў моўных афарызмах. Адзначым некаторыя: *‘чым за морам віно піць, лепш з Нёмана вадзіцу’*, дзе Нёман – адна з буйнейшых рэк Беларусі, якая з’яўляецца адным з яе нацыянальна-гістарычных сімвалаў; *‘як шанцуе, тады і Халімон танцуе’*, дзе Халімон – беларуская народнагутарковая форма мужчынскага імя Філімон; *‘ад жыгучкі трымай далей ручкі’*, дзе жыгучка – крапіва з дробным лісцем, больш пяхучая у параўнанні са звычайнай крапівай.

Такім чынам, прыказкі і прымаўкі змяшчаюць у сабе нацыянальна-культурны кампанент, бо з’яўляюцца неад’емнай часткай культуры народа, выразнікам яго свядомасці.

Многія прыказкі ўяўляюць сабой узоры сапраўднага славеснага мастацтва. Прывабнасць прыказак не толькі ў тым, пра што яны гавораць, але і ў тым, як пра гэта сказана. «Асноўнае ў паэтыцы прыказкі – гэта эканомія слова, выяўленчых сродкаў, гэта здольнасць прыказкі сказаць сцісла, некалькімі словамі, часта адной рыскай пра многае, уменне ахарактарызаваць пэўную з’яву, паводзіны чалавека» [4, с.44]. Прыказкі і прымаўкі вызначаюцца надзвычайнай дасканаласцю мастацкай формы. Мова прыказкі ў большасці выпадкаў па-мастацку выразная, размераная, нібы вершаваная, яна часта вызначаецца рытмічнай сіметрыяй і ўнутранай рыфмай. Асабліва вялікую ролю адыгрывае рыфма. Яна цесна звязвае ўсе элементы твора, дапамагае лепшаму яго запамінанню. Рыфма ў прыказках сустракаецца розная – і мужчынская, і жаночая, і дактылічная, а часам і даволі складаная. Вось толькі некалькі адпаведных узораў: *‘любіць – не сена касіць’*; *‘няма вяселля без пахмелля’*; *‘байбусам вырас, да вума не вынес’*; *жыццё ўдавінае – савінае’*.

Па камплекцыі прыказкі найчасцей складаюцца з дзвюх частак, якія або тлумачаць адна другую, або супастаўляюцца ці супрацьстаяць адна адной, або параўноўваюцца. Досыць выразна гучаць, напрыклад, прыказкі: *‘пры сонейку цёпла, пры матачцы добра’*; *‘без гаспадыні хата, што дзець без сонца’*; *‘мякка сцеле, ды мулка спаць’*. Усе паэтычныя сродкі прызначаны больш ярка, вобразна раскрыць змест і глыбокі сэнс прыказкі і прымаўкі. Рыфма, рытміка, багаты арсенал мастацкіх сродкаў цесна знітоўваюць прыказку або прымаўку ў адзінае цэлае, ствараюць дасканалы мастацкі твор, які жыве сотні гадоў і выконвае розныя інфармацыйна-камунікатыўныя і эстэтычна-мастацкія функцыі. Глыбокі сэнс, змястоўнасць і мастацкае слова, паэтычная форма ўтвараюць у прыказках і прымаўках арганічнае, неразрыўнае цэлае, своеасаблівы сінтэз, парушэнне якога немінуча ставіць славесны твор па-за межамі гэтага жанру.

Глыбокаму сэнсу і жыццёвай мудрасці народных прыказак адпавядае іх мастацкая форма, дасканаласць выяўленчых сродкаў, моўнага ўбрання. Найвялікшае багацце прыказкі – яе думка, разумная і мудрая, як сам народ, але не менш вартасці ў яе мове, што іграе ўсімі колерамі вясёлкі. Прыказкі і прымаўкі – гэта не толькі спадчына мінулага, але і жывая паэзія народа.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Садоўская, А. Л. Менталітэт народа ў фразеалогіі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/23762/1/Садоўская%20А.С.Частка%201-324-328.pdf>. – Дата доступу : 29.01.2025
2. Абабурка, М. В. Лінгвістычнае асвятленне матэрыяльнай і духоўнай (нематэрыяльнай) культуры беларусаў XX стагоддзя: манаграфія / М. В. Абабурка, І. М. Ячмянёва. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2021. – 264 с.
3. Петрушэўская, Ю. А. Моўная спецыфічнасць і нацыянальная адметнасць прыказак беларускай мовы : манаграфія / Ю. А. Петрушэўская. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2021. – 220 с.
4. Беларуская народная творчасць : у 2 кн. / рэдкал. : В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мн : Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1 : Прыказкі і прымаўкі / Пад рэд. А. С. Фядосік. – 1976. – 560 с.